

De vakvereniging opnieuw uitvinden

Er is altijd een wezenlijk verschil geweest tussen de positie van de vakbeweging in West-Europa en in de Verenigde Staten. Het „frontier-individualisme” van het Amerikaanse management heeft eigenlijk nooit anders dan onder dwang vakverenigingen en onderhandelingen geaccepteerd. Er was een soort accommodatie ontstaan, die neer kwam (blijkt nu) op een tijdelijk arrangement, in afwachting van de gelegenheid waarop een definitieve afrekening zou komen. Die tijd is nu gekomen, schijnt het. „The union movement is dead”, stellen John Naisbitt en Patricia Aburdene 1). „Omdat vakverenigingen niet bereid zijn hun rol fundamenteel opnieuw te bezien (to reinvent) met het oog op het functioneren in een informatiemaatschappij schijnt hun neergang en uiteindelijk verdwijnen zeker”. Een sterke uitspraak, maar een onverdacht getuige als Jack Barbash (Universiteit van Wisconsin, maar met een degelijke vakbondsachtergrond) stelde op een bijeenkomst, georganiseerd door de Rijksuniversiteit Limburg: „In these hard times when the existence of the enterprise is at risk, unions will have to take a more affirmative stance toward cutting costs, increasing productivity”. In laatste instantie geldt nu eenmaal dat „the union, in any case is expendable if management does its job right”.

Amerikaans kapitalisme is altijd anders geweest dan Europees kapitalisme. Waarschijnlijk heeft die stand van zaken wortels, die diep in de verschillende geschiedenis van beide continenten liggen. Indertijd stelde Reichhard 2), dat het de relatie tussen arbeid, kapitaal en land was, die bepalend was voor de vorm en de rol van de vakverenigingen. Terwijl in de VS van deze drie produktiefactoren arbeid de schaarse factor was, gold voor Europa dat arbeid zeker de overvloedige factor was. Met uitzondering van de korte periode tussen 1950 en 1973 is het ook zo gebleven.

Bijgevolg werkten de wetten van het kapitalisme in het voordeel van de factor arbeid in Noord-Amerika, maar in het nadeel in West-Europa. Daardoor kwam in de VS het „business unionism” tot ontwikkeling en in West-Europa veeleer een vak-

beweging met een sterk maatschappijkritische oriëntatie. Voor de Amerikaanse vakbeweging was (in de woorden van Samuel Gompers) het kapitalisme, wat water is voor een vis. Voor de West-Europese vakbeweging was kapitalisme veeleer iets om veranderd te worden in iets beters, waarvoor men graag de term „socialisme” gebruikte zonder dat achter dit begrip ooit een uniforme of zelfs maar constante gedachte stond.

In de ogen van Naisbitt en Aburdene is de ontwikkeling inmiddels nog een stap verder gegaan. Zij gaan er vanuit dat Amerikaanse werknemers in toenemende mate het gevoel krijgen, dat ze er ook zonder collectieve onderhandelingen wel komen. Steeds meer ondernemingen opereren in een (doelbewust nagestreefde) „union free environment”. Hun vaststelling is dat dit met name gebeurt in het Zuiden en Westen van de VS waar de economische dynamiek zich lijkt te concentreren. Daar is nog maar 5% van de werknemers, zeggen zij, georganiseerd. Zij verwachten bovendien, door de overgang van de „babyboom” van de jaren zestig naar de „babybust” van de jaren zeventig een toestand van volledige werkgelegenheid op de Amerikaanse arbeidsmarkt in de jaren negentig, met hier en daar tekorten. De positie van de individuele werknemer op de arbeidsmarkt zou daardoor verder versterkt worden.

Fundamenteel wellicht is hun verwachting dat nu de tijd van de massafabricage over is, ook de tijd van gestandaardiseerde arbeidstaken en gestandaardiseerde arbeidscontracten snel voorbij gaat. De Amerikaanse vakverenigingen zien geen kans om met de nieuwe sterk gedifferentieerde arbeidscontracten te werken. Toch is de toekomst aan veel flexibeler schema's van arbeidsinschakeling. Weliswaar gaan we naar een wereld van „total employment” (iedereen een baan), maar de individuele participatie kan zeer uiteenlopen wat regelmaat en arbeidsduur per dag, per week of per jaar betreft. De Amerikaanse vakverenigingen zouden hun eigen rol fundamenteel moeten herzien, maar voor Naisbitt en Aburdene hoeft dat al niet meer.

Het lijkt er op alsof het verschil tussen Amerikaans en West-Europees kapitalisme eerder groter dan kleiner gaat worden. In Westeuropa is er geen sprake van dat de (nu reeds voorbijgaande) afnemings van het ledental der vakverenigingen zou kunnen leiden tot een „union free environment”. Europese werkgevers hebben ook niet de illusie of de ambitie om een dergelijke omgeving te creëren. Wel ziet het er naar uit dat de uitdaging aan de vakbeweging, die ligt in de groei naar totale werkgelegenheid (hoge, maar minder regelmatige en kortere participatie in de beroepsbevolking) zich ook hier zal melden. Voor Nederland geldt dan, dat de verwachting is, dat dit streven botst met een klimaat van voorshands nog relatief hoge werkloosheid.

Er is natuurlijk een groot verschil tussen een flexibiliteit van arbeidsinzet die voor wat de werknemers betreft vooral afgedwongen wordt door de arbeidsmarktomstandigheden, of een flexibiliteit die een zekere mate van luxe inhoudt op arbeidsmarkten die een sterke zuigkracht uitoefenen op potentiële participanten. Maar in beide gevallen geldt dat niet alleen bedrijven, maar ook vakverenigingen voor de noodzaak staan „to reinvent themselves”, een uitdrukking die ons wat erg opgewonden in de oren klinkt maar die toch wel eens dichter bij de werkelijkheid zou kunnen liggen dan men wel eens denkt. De schermutselingen tussen Ter Hart en de Industriebonden zouden daarvan, ondanks hun voorshands nog alleen maar verbale karakter best een symptoom kunnen vormen.

1) John Naisbitt en Patricia Aburdene, *Reinventing the corporation*. New York, 1985.

2) Ludwig Reichhard, *Europäische Arbeiterbewegung*, Frankfurt am Main, 1953.